

Прота Драгић Илић
парох крушевачки при цркви Светог Ђорђа

ПРОТОИЕРЕЙ Д. ИЛИЧ,
приходской священник церкви св. Георгия в Крушевце

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ СВЕШТЕНИКА АВРАМА ЈОВАНОВИЋА (1843–1917) И О РУСКОЈ ЦРКВИ У АДРОВЦУ

МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ СВЯЩЕННИКА АВРАМА ЙОВАНОВИЧА (1843–1917) И РУССКОЙ ЦЕРКВИ ПОЛКОВНИКА Н. РАЕВСКОГО В АДРОВАЦЕ

Прота Аврам Јовановић (по речима његовог унука Ратибора Јовановића) као млади свештеник сахранио је у Манастиру Светог Романа грофа Николаја Рајевског (погинулог у Горњем Адровцу 20. августа 1876), добровољца у рату против Турака. Због тога је од мајке овог погинулог јунака у Првом српско-турском рату Ане Михајловне Рајевске (1819–1883) на поклон добио напрсни крст, који је са поносом носио све до своје трагичне смрти 1917. године.

Проту Аврама су на парохији наследили његови синови – свештеници Љубодраг и Божидар (1892–1944). У Крушевцу сам, по доласку на парохију 1995. године, упознао господина Драгана Јовановића, унука чувеног проте Аврама и сина Божидара Јовановића. Једном сам замолио чика Драгана да ми каже све што зна о страдању свога оца. Ево његовог сведочења:

„Мој отац Божидар Јовановић, свештеник из Великог Шиљеговца, рођен је 1892. године. Син је проте Аврама, архијерејског намесника, члана Великог духовног суда и народног посланика Среза расинског. Мој брат Владета рођен је 1921. године и био је питомац Војне академије. Партизани су га заробили 14. октобра 1944. године у Бошњану и убили у Мрзеници. На вест да је Владета убијен, отац је пошао да узме његово тело. У крушевачком Новом насељу ухапшен је од стране комунистичких власти. Нису помагале молбе да га пусте да сахрани сина. Мајка је успела да га сама тајно погребне на Крушевачком гробљу. Отац је затворен у Дом трговачке омладине. Мајка је одлазила да га види. Тамничари им нису дозвољавали да се сретну. Могла је само да остави храну. Крајем октобра речено јој је да је Божа

спроведен у Прокупље. Моја сестра Радмила видела је очев капут на једном од затворских чувара. Плакат са стрељаним Крушевљанима објављен је 7. новембра. На њему се нашло и очево име. Касније смо сазнали да је отац, уз мучење, убијен 25. октобра 1944. године на Багдали. Комунисти су чували стражу крај гробова. Нису дозвољавали да се узму тела и сахране. Покушаји да се бар упале свеће на страстишту, одбијени су. Пријатељи породице Љутић одважили су се, једне ноћи 1944. године, да откопају кафеџију Драгослава и његове синове Предрага и Михајла. У хумци, коју су почели да откопавају, нашли су, везаног жицом, мога оца. Препознали су га по карактеристичној свештеничкој крагни. Тада су наишли стражари и најурили их.“

Имовина свештеника Божидача Јовановића, као народног непријатеља, конфискована је, а лепа библиотека и архива, наслеђена од проте Аврама са свим фотографијама, спаљена у центру Великог Шиљеговца пред породичном кућом. Данас је у овом дворишту смештена сеоска амбуланта. Стара кућа проте Аврама Јовановића била је у животу до пре петнаестак година. Служила је у различите сврхе. Једно време, 1968–1969, била је и породилиште. Постојала је идеја да се ова лепа и за историју села важна кућа реконструише и заживи као музеј српске цркве. Социјалисти, који су владали селом, расписали су лицитацију за рушење протине куће на којој је победио један Великошиљеговчанин. Он је са својим синовима порушио свештеничку кућу до темеља и себи присвојио њену опеку, камен... Остао је само кућни праг сачуван. Њега нису дирали.

Прота Божидар Јовановић рехабилитован је 8. априла 2009. решењем Окружног суда у Крушевцу којим се „усваја захтев Дунда Владете и Јовановић Божидача, обојице из Крушевца, па се утврђује да је пок. Јовановић А. Божидар из Великог Шиљеговца као жртва насиља из политичких и идеолошких разлога стрељан као народни непријатељ и сарадник окупатора 25. октобра 1944. године, те је ништавно решење Среског народног суда за срез расински, пословни број Р. 176/45 од 10. септембра 1945. године о конфискацији имовине пок. Божидача, па се он рехабилитује“. Суд је утврдио да је „пок. Јовановић А. Божидар, деда предлагача, рођен 1. априла 1892. године у Великом Шиљеговцу од оца Аврама и мајке Алексije, по занимању био свештеник. Живео је у Великом Шиљеговцу са супругом Софијом и троје деце све до краја 1943. године када су га окупационе власти – Немци преместили у Крушевац да би им био стално 'на оку', јер је због своје популарности и ауторитета који је уживао међу ло-

калним становништвом могао окупационим властима створити озбиљне проблеме. Радио је свој свештенички посао часно и поштено, не замеривши се и не чинећи ништа нажао било коме те је дочекао и дан ослобођења у Крушевцу 14. октобра 1944. године. Дана 25. октобра 1944. године био је од стране нове власти ухваћен и одведен на стрељање без суђења и пресуде заједно са још 28 лица о чему постоји Саопштење о извршеној казни стрељањем које је издало веће војног ратног суда у Крушевцу, а списак лица која су стрељана говори да су то били виђенији људи тог времена: учитељи, свештеници, новинари, лекари, адвокати итд. Била је то одмазда мотивисана искључиво непостојећом, већ претпостављеном идеолошком кривицом, па су испуњени услови за доношење решења из чл. 1 и 5 Закона о рехабилитацији, будући да је пок. Божидар из идеолошких и политичких разлога био жртва насиља, стрељан од партизана као наводни сарадник окупатора октобра месеца 1944. године без судске одлуке и спроведеног поступка. По том основу му је конфискована имовина решењем које је наведено у диспозитиву па је и то решење поништено и усвојен је захтев предлагача. Економска рехабилитација за сада још није могућа те ће се право на накнаду штете на повраћај конфисковане имовине рехабилитованих лица уредити посебним законом како је то прописано одредбом члана 8 Закона о рехабилитацији.“

Сећања Драгана Јовановића на своје претке, као и изводе из књиге Сретена Динића о проти Авраму, објављујемо како би се сачувала од наметнутог заборава. А како се силно радило, управо, на затирању славне прошлости, довољно говори чињеница да је до данас остало непознато научној јавности да је баш рођак Светог Василија Острошког (једног од најпоштованијих српских светитеља), прота Аврам Јовановић, сахранио пуковника Рајевског. Објављујемо и *Писмо Епархијског управног одбора Епархије нишке* Комисији за верске послове, из кога се јасно види стање Цркве Свете Тројице и њеног конака, задужбине Рајевског, после Другог светског рата.

Из књиге: *Сретен Динић, Погибија проте Аврама О. Јовановића пароха великошиљеговачког и намесника среза ражањског, кога су Бугари 28. фебруара 1917. године на зверски начин убили и бацили у Мораву*, Ниш: Свети цар Константин, 1926.

„Мало је људи у нас о којима би се могло тако много лепога и доброга рећи као што је то био покојни прота Аврам. Једна импозантна фигура својега доба у потпуном смислу ове речи, један украс

села, украс о коме би се могла читава књига написати, једна велика историја за поуку млађим поколењима, био је прота Аврам. И као човек, и као грађанин, и као родитељ, у кући, и ван куће, он је служио на част и својој отаџбини и народу у чијој је средини живео. Може се слободно рећи да се Велики Шиљеговац прочуо на далеко и због тога што је имао за свештеника проту Аврама, који је држао село на једној моралној висини за пуних педесет година свога службовања у њему. Није то само што је он био добар свештеник, него је то био и један прави вођа народни, културни организатор и душа свога села. Народ га је најбоље признао тиме што се угледао на њега и увек позивао на његове савете: 'Овако ми рече поп да радим, и ја тако радим.'

Са те стране и ја лично много дугујем проти Авраму. Благодарети тој околности што сам се родио у Великом Шиљеговцу, где је он поповао, и што сам најбоље године свога живота и рада провео заједно са њим, ја за многе своје успехе у раду имам нарочито њему да благодарим. Јер он је био мој саветодавац и утешитељ, који ме је сваким даном богатио својим великим искуством, упућивао како да радим, а у тешким часовима храбрио и уздизао духовно и морално, те никад нисам у животу ни посустао ни посрнуо. Многе манире и лепе особине из његовог карактера ја сам присвојио и формално се угледао на њега, те ми је то после у животу служило као један компас у раду за напредак у мојој струци. Вавек, па и данас, кад ми год дође тежак тренутак у животу, мени изађе његова слика пред очи, његове речи, савети и разлози, ја се брзо умирим, одредим и решим пут којим треба да идем.

Прота Аврам рођен је у Секуричу у Левчу, 8. децембра 1843. године од оца Обрада Јовановића и мајке Савете. Ђед његов, чије он презиме с поносом носи, звао се Јован. Он је 1813. године сакрио велики број пушача и барута у планини Јухор, зашто су га Турци, пошто су сазнали за то, на све могуће начине мучили те је с тешком муком остао у животу. Али је он мирно и мученички подносио све, а оружје није проказао, већ га је сачувао те је оно у Другом устанку, таковским јунацима, који Србију понова васкрснуше, било добродошло. Ђед његов по мајци, обор кнез Илија, подигао је о своме трошку манастир Стрмац у копаоничком срезу. По причању протe Аврама, његов отац био је један од првих богослова у новоотвореној богословији у Београду. И кад је при свршетку школе требало да се рукоположи, умрла му је прва жена. Зато он хтеде отићи у манастир, али владика шабачки Гаврило, који му је био професор у богословији, одврати га од

тога и обећа: Ако буде имао деце са другом женом, да ће му једног сина школовати да буде свештеник. Тако је и било. Обрад се ожени по други пут Саветом, из ког брака се роди Аврам и три његове сестре: Алексија, Перса и Ана. Обрад, пошто није могао бити свештеник због другог брака, буде постављен за цариника на Јанковој клисури. Прота Аврам је овде још као дете посматрао арнаутски бес и патње Срба с оне стране границе, те се у њему још тада зачала клица патриотизма и жарког родољубља.

Основну школу учио је Аврам у Крушевцу код старог учитеља Царевића, гимназију донекле у Крагујевцу, а затим у Шапцу, као питомац владике Гаврила. Када је Аврам завршио гимназију у Шапцу, владика Гаврило написао је Обраду ово писмо: 'Љубазни Обраде, мени је мило што сам могао учинити то што сам учинио, а још ми је милије што сам имао коме учинити. Ако се који отац може радовати своје чеду, то се Обрад може радовати своје сину Авраму. Нећу да га хвалим своје оцу у очи. Нека буде доста што ћу казати, а то је: да је Аврам кроз две године оставио леп и похвалан спомен о себи. Ја га отпуштам са благословом. Архијереј Шабачки Гаврил. 29. јуна 1863. године у Шапцу.' Епископ шабачки Гаврил, хиротонисан је у јесен 1860. године, имао је педесетак година. Био је ректор београдске Богословије, ректор Лицеја, књижевник који је написао десетак књига и редовни члан Друштва српске словесности – које је родило Српско учено друштво из кога је настала Српска краљевска академија.

По свршетку петог разреда гимназије у Шапцу, Аврам је уписао београдску богословију, коју је завршио 1867. године. Исте године оженио се Алексијом, кћерком Пана Милошевића из села Сушице, из једне добре и патријархалне породице. Запопио га је владика Јања у Краљеву и поставио за капелана у Ђунису старом попу Васи Стојковићу. Дошавши на парохију млад и сиромаш, јер није имао ни где ничега, ни куће ни кућишта, приморан је био да вуче циглу чак из Крушевца, те да подигне кућу у Ђунису. Као сиромаш све је узео на кредит, па чак и мантију. Поред свакодневних брига око подизања куће, имао је још на издржавању оца, мајку и три сестре.

Након неколико година после тога, умре поп Милоје Зебички и поп Аврам дође на парохију рибарско-здравинску са седиштем у Великом Шиљеговцу. Дошавши пун идеала и воље за рад, затекао је много штошта у нереду. На првом месту углед свештенички био је испод сваке критике, због неваљалих старих свештеника. Једини пре њега што се спомињу као добри свештеници били су поп Милан шиље-

говачки, отац попа ђуниског Љубе Михајловића и поп шиљеговачки Васа Јовановић, умро 1884. године. Требало је читавих десет-двадесет година рада попу Авраму да поврати свештенички углед у народу. По смрти попа Васа, он добија шиљеговачку парохију. Као служи олтара Господњег прва му је брига била да доведе у ред цркву, која је била запуштена, јер у храму није било ничега, није било ни онога што је најнеопходније једној светињи, није било ни одежди, ни икона, ни црквених сасуда, ни других прибора. Поред свештеника и турсори су били криви за овакво стање цркве. Они су располагали црквеним новцем као својим. Прво му је требало да се ухвати у коштац с њима, да обезбеди црквену имовину, да снабде цркву са потребним стварима, да уреди порту, подигне звонару... И то је све било готово за неколико година.

Видећи га тако бистра, оштроумна, отресита и одважна човека, обратили су пажњу на њега и духовне власти и сав народ. Брзо су потражили његову сарадњу и они горе и они доле. Као такав, одликован је напрским крстом, таковским крстом, ордењима за грађанске заслуге, орденом Светог Саве петог, четвртог и трећег степена, произведен у чин проте и почаствован за члана Великог духовног суда. Њему су повераване многе важне мисије у црквеном ресору и он их је свуда савесно оправљао. Епископи његови, који су се о њему увек са респектом изражавали, никакав важан посао црквени нису без њега предузимали. У последње време био је и намесник ражањски и као такав оставио је најлепше успомене међу свештеницима. Његово име било је познато по добру у свима свештеничким круговима наше земље. Кад је ослобођена била Стара Србија и Маћедонија, послат је одмах у Кавадар да уреди цркве и свештенство у том округу. И он је све урадио на опште задовољство.

Ни на политичком пољу он није изостајао. Још као млад свештеник, 1875. године он је изабран био за народног посланика. И то не као партизан, него као једна популарна личност у срезу расинском. Тек се у скупштини он после определио уз Ристића и Либералну странку, кад је оценио да је она била најзгоднија за извођење наших националних циљева. Он је био у скупштини у друштву са Адамом Богосављевићем, Димитријем Катићем, протом Миланом Ђурићем и многим другим знаменитим политичарима. И сваки му је од њих импоновао који је радио за добро земље и народа. Као ватрени родољуб и борац против неправде био је брзо запажен у врховима државне управе да је често долазио у сукоб, чак и са краљем Миланом због

познатих његових каприца, које је хтео да спроводи кроз скупштину. Толико ноћи, причао ми је, проводио је он непроспаваних у оно време кад се решавало у скупштини о наоружању за рат с Турском. А колико је, пак, непријатности после, за време самога рата, доживео у народу. Народ је из своје простоте и неразумевања кривио њега за рат, као да је он сам објавио рат Турској! Али је он то све великодушно праштао и ишао напред! За време српско-турског рата 1876–1878. године био је, најпре, батаљони свештеник при Првом крушевачком батаљону, а после при Крушевачкој бригади. Као трезвен политичар он никада није био задрт партизан, нити је када дозволио да његови парохијани осете његово партизанство у личним пословима. Сваки му је добар и поштен домаћин био мио и драг, свакога је поучио и свакога изгрдио кад погрешити пут. Његова увиђавност и проницљивост била је толико дубока да је могао унапред да предвиди шта ће се десити у држави, па, чак, и у Европи. Многи су, познавајући га као таквога, жалили што се није одао дипломатији јер бисмо у њему имали једнога великога државника. Европски рат скоро у свима појединостима он је предвиђао и наговештавао.

Говорити о њему као свештенику, а не споменути његов културни рад у народу значило би износити његову непотпуну биографију, јер тај рад није био мали. Чим је дошао у ово село, одмах је бацио око на људе и прилике у њему, као један стратег, и све људе који нешто вреде, прибрав је око себе и почео са њима да ради на бољитку села. Прво његово дело био је пут од села до цркве, где се дотле свет давио у блату. Ондашњи председник Лазар Динић, по савету његовом, позвао је инжењера из Крушевца 1873. године Николу Пашића, садашњег Председника министарства, те је он трасирао пут којим се сад са задовољством служи не само Велики Шиљевовац него и сва околина његова. Пошто је стара школа, планска, која је била на оном месту где је сада кућа Сибина Богосављевића, изгорела у рату 1876. године, он је настојао са истим председником и учитељем Симом Поповићем да се подигне нова, садашња школа, која својом лепотом и величином служи за част целом селу. Из те благодарности, његова слика и учитељ Симића чувају се данас на видном месту у сали школској. Црква је под његовом управом добила сасвим други изглед: покривена је цинк-плехом, патосана плочицама, снабдевена и украшена боље него и једна у округу, зграде око ње подигнуте су укусно и лепо и очуване су његовим трудом и настојањем. На тим пословима је проводио дан и ноћ... Ту освануо, ту омркао!

Али се он не зауставља само на томе. Кад сам ја дошао у Велики Шиљеговац за учитеља 1900. године, он ме прихвата за руку и наставља рад са мном у пуном јеку, како то бива у младим годинама. Оснујемо земљорадничку задругу, којој се он ставља на чело, и са једним напорним радом прослављамо њен десетогодишњи јубилеј 1910. године. Чини ми задовољство да ово поменем у години кад та задруга пуни 25 година свога рада. Кад сам пошао из Шиљеговца на ново опредељење 1913. године, он ме је родитељски испратио и пожелео успех у даљем раду. Још један пут смо се видели, на Светог арханђела, 13/26. јула 1914. године, кад сам био домаћин и колачар црквене славе у Великом Шиљеговцу. Али тада је већ била објављена мобилизација и ми нисмо знали како смо ту славу прославили.

Пошто је пристојно удружио своје три сестре и четири кћери и извео на пут пет синова, било је време да се одмара и ужива у плодовима свога педесетогодишњег рада. Али наилази европски рат и ремети све... Ратни вихор није поштедео ни старо ни младо, па ни старога проту Аврама. Иако је остао код куће, као и сви старци, да чува кућу и унучад и да парохијанима чита молитве и одржава наду у Бога, непријатељ је нашао пута и начина да и њега уклони са овога света. Док су били Аустријанци у Великом Шиљеговцу, није се осећала опасност, бар за живот нејачи. Али чим су дошли Бугари, настали су црни дани. Године 1917. кад је талас народног покрета под Костом Пећанцем допро и до Шиљеговца, прота Аврам није могао остати равнодушан. Пред сакупљеним устаницима, у дворишту школе шиљеговачке, он је одржао један говор, последњи у животу, скренувши пажњу да устанак није лак посао и да на томе треба или истрајати или не почињати. Устаници, раздрагани и одушевљени, повели су коло да играју.

После само неколико дана, бугарска војска стигла је са Гаврановца и одмах почела да пали куће, убија и силује женску чељад. Страшни су то били дани! Прота Аврам је једва могао попадији да каже: 'Збогом', појахао је коња и отишао ка селу Здравину. Тамо су га сусреле аустријске патроле, ухватиле и спровеле у Крушевац. Његова сестричина Зора, учитељ Симица, обишла га је једаред у затвору, однела му понуде и нашла га у врло бедном стању, каљава и измучена. Молбе Крушевљана да се прота Аврам не предаје Бугарима нису ништа помогле. Бугарски официр, који га је тражио од Аустријанаца, давао је часну реч да му ништа неће бити... Али, у јутро 28. фебруара,

спроведен је за Прђиловицу, а преконоћ већ, убијен је на мосту алексиначком и бачен у Мораву. Бугарска 'часна' реч!

Пошто нико није остао жив од људи који су изведени ту ноћ са протом Аврамом, то се једино од Бугара могло сазнати да су сви поубијани на најгрознији начин на мосту и бачени у Мораву. С њим је убијен и свештеник грејачки Јован Антић и много сељака. Његово се тело ни до данас није могло пронаћи. Друго вече побили су групу затвореника у којој су били Радомир Весић и Која Горановић.

Тако је мученички завршио свој живот у 74. години старости један велики човек свога доба, највећи патриота своје отаџбине, најбољи свештеник што га је Велики Шиљеговац могао имати, прота Аврам Јовановић. Бог да му подари рајско насеље и вечан му помен међу његовим парохијанима“ (завршава Сретен Динић своје сећање на проту Аврама).

Прота Аврам Јовановић, по породичном предању, пореклом је из Поповог Поља у Херцеговини. Његов предак одвео је у манастир дечачића, свог рођака, Светог Василија (Јовановића) Острошког Чудотворца.

Писмо Епархијског управног одбора Епархије нишке Комисији за верске послове о Руској цркви у Адровцу, 30. јануар 1950.

У селу Горњем Адровцу, Среза алексиначког, налази се врло лепа црква подигнута у спомен руског пуковника Рајевског, који је погинуо као добровољац у борби за ослобођење ових крајева од Турака 1876. године, па је његова породица из Русије подигла на овом месту цркву која је увек била сведок његове погибије.

До цркве се налази гроб нашег познатог просветног радника проте Стевана Веселиновића, бившег ректора Богословије и првог декана Богословског факултета у Београду.

У црквеној порти, породица Рајевског подигла је и једну солидно озидану зграду за црквене потребе и стан пароха. Иначе, црква има пространу порту засађену благородним воћем, те је овај храм примерном чистотом, уређењем дворишта и црквених зграда служио за пример у целој овој крају.

По свршетку последњег Светског рата и ослобођења наше земље од немачког окупатора 1944. године, месне народне власти у селу Горњем Адровцу самовласно су заузеле црквени дом и црквену порту и на тај начин постале су потпуни господари не само цркве-

не имовине, дома и црквене порте, већ и саме цркве, те је у погледу црквеног живота створен потпуни хаос при овој знаменитој задужбини. У дому се и данас налазе канцеларије Месног народног одбора, а усељена је и Сељачка радна задруга.

С обзиром на овакво стање, свештенику је био онемогућен приступ цркви и последњи свештеник на овој парохији Божидар Димитријевић морао је да станује у приватној кући, где је 1947. године на мистериозан начин погинуо и до данас његово убиство није расветљено. После његове погибије, парохија горњоадровачка предата је на опслуживање суседним свештеницима Првом и Другом житковачком, али они имајући у виду стање при овој задужбини нису могли да долазе у цркву ради службе Божје и тако је ова величанствена црква сасвим запуштена.

Поводом оваквог стања епархијске власти су одредиле комисију, која је на дан 5. децембра 1949. године извршила увиђај на лицу места и поднела епархијским властима свој извештај. Из извештаја се види, између осталог, да је црква отворена и да тамо улазе лица која скрнавe све што за религиозне људе представља светињу. Комисија је дознала да су неодговорна лица, чак приредила и прославу Првог маја у цркви, при том се у храму пушило и облачиле одежде (о чему сведочи чињеница да су одежде поцепане и упропашћене).

Овакво самовлашће, неред и непоштовање народних светиња није у интересу државних и народних власти, па и целога нашега народа, те је ради угледа самих власти и међусобне слоге у нашем народу потребно да се оваквом хаотичном стању једном учини крај и исто нормализује по постојећим законским прописима. Због тога се умољавате за дејство, да се овој знаменитој задужбини од стране народних власти обрати већа пажња, да Месни народни одбор и Сељачка радна задруга ослободе црквену имовину, црквени дом и порту коју су самовласно заузели и цркву и њену имовину респектују и ставе надлежној црквеној управи на располагање и да се убудуће у црквене послове не мешају и свештеника у вршењу његових дужности не ометају.

(Извор: Архив Србије, бр. 100 – Г/1)